

це не було, людині надається можливість як істоті розумній залобігати появі агресії і контролювати її. Сподіва-

ємось, що людство зможе для себе зробити певні висновки і обернути свою агресію в конструктивне русло.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфимова М.В., Трубников В.И. Психогенетика агрессивности / М.В. Алфимова, В.И. Трубников // Вопросы психологии. – 2000. – № 6. – С. 112-121.
2. Бандура А. Уолтерс Р. Подростковая агрессия / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М., 1999. – 512 с.
3. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль Л. Берковиц. – М., 2001. – 512 с.
4. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб., 1997. – 336 с.
5. Вельдер Р.К. К вопросу о феномене подсознательной агрессивности / Р.К. Вельдер // Общественные науки и современность. – 1993. – № 3. – С. 183-190.
6. Крысько В.Г. Социальная психология

В.Г. Крысько. – М., 2001. – 208 с.

7. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности / А.А. Реан // Психологический журнал. – 1996. – № 5. – С.3-18.

8. Реан А.А. Трофимова Н.Б. Гендерные различия структуры агрессивности у подростков / А.А. Реан Н.Б. Трофимова // Актуальные проблемы деятельности практических психологов. – 1999. – № 3. – С.6-7.

9. Семенов Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции / Л.М. Семенов. – М., 1996. – 254 с.

10. Психология человеческой агрессивности / К.В. Сельченков. – Мн. 1999 – 471 с.

Подано до редакції 18.03.09

УДК 158.7+155.412+152.4

Л.П. Журавльова, Т.А. Матюшенко (Україна, м. Житомир)

ВПЛИВ ЕМПАТІЇ НА РОЗВИТОК ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ СПРЯМОВАНІСТЮ

Сучасне політичне та економічне становище в Україні, соціокультурні перспективи державотворення висувають до індивіда нові вимоги. Суспільство потребує відповідальної, активної особистості, зі сформованими громадянськими, моральними якостями, високим професіоналізмом, гуманістичним світоглядом.

На етапі ранньої юності відбувається інтенсивний розвиток ціннісно-смыслової сфери особистості. У цьому контексті ціннісне самовизначення старшокласників виступає контрапунктом у розвитку їхньої особистості, справляючи величезний вплив на все подальше життя і, зокрема, на особливості особистісного та професійного самовизначення. У зв'язку з цим вивчення впливу емпатії на розвиток ціннісно-потребової сфери особистості є важливим завданням сучасної психолого-педагогічної науки [2].

Незважаючи на велику значущість, проблема особистісного (насамперед ціннісного) самовизначення привернула увагу психологів порівняно недавно. Прикметно, що в радянській психології інтерес до проблеми самовизначення, зокрема ціннісного, проявлявся слабо й епізодично. Досліджувалося, в основному, професійне самовизначення, існування інших аспектів лише декларувалося. Посилення інтересу до даної проблеми відзначається в останні роки.

До вікових аспектів особистісного і, зокрема, ціннісного самовизначення звертались К.О. Абульханова-Славська, В.В.Барцалкіна, М.Р.Гінзбург, З.С. Карпенко, І.С.Кон, І.С.Мар'єнко, В.А.Орлов, Р.Ф. Пасічник, Л.В.Потапчук, В.Ф.Сафін, Д.І.Фельдштейн, І.Г. Шендрік та ін. З числа зарубіжних учених ціннісне самовизна-

чення у контексті становлення ідентичності вивчали Е.Еріксон, Дж.Марша, Дж.Марсія. Незважаючи на помітне поглиблення у вивченні самовизначення, залишається малодослідженою така проблема, як зв'язок ціннісного самовизначення з емпатією. Недостатньо усталеними є і методологічні підходи до вирішення цієї проблеми. Практично відсутні корекційні методики, спрямовані на оптимізацію ціннісного самовизначення старшокласників [2].

Виходячи з актуальності та недостатньої розробленості проблеми, мета дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні й експериментальному підтвердженні впливу емпатії на розвиток ціннісно-потребової сфери у ранній юності. Передбачалося, що існує зв'язок між емпатією та ціннісно-потребовою сферою особистості. Високорозвинута емпатія зумовлює розвиток гуманістичних цінностей та готовності до професійного самовизначення на професії соціономічного типу.

Упродовж дослідницької роботи вирішувалися наступні завдання: вивчалися особливості розвитку ціннісно-потребової сфери особистостей раннього юнацького віку з різною професійною спрямованістю та її взаємозв'язок з емпатією.

Дослідження проводилось у три етапи. На першому етапі аналізувались результати наукових досліджень з питань особливостей розвитку ціннісно-потребової сфери та емпатії в ранньому юнацькому віці. На другому – проводилось експериментальне дослідження особливостей розвитку ціннісно-потребової сфери та емпатії старшокласників, а також знаходилися взаємозв'язки між ними. На третьому – визначалися кореляції емпатії в